

JAAKKO BELT

”Moderni pyrkimys yhteiskunnalliseen tasa-arvoon on uskoakseni uusin vaihe kansalaisuuden kehityskulussa, jota on viimeiset 250 vuotta määrittänyt jatkuva edistys.”¹ Brittilä sosiologi T. H. Marshallin Cambridgessa 1949 pitämät luennot eivät ole jääneet historiaan vain toisen maailmansodan jälkeistä sosiaaliliberaalia uudistusmielisyyttä ilmentävänä aikalaispuheenvuorona. Luennoilla luotiin myös hyvinvointivaltion käsitteellistä perustaa ja oikeutusta: kansalaisille kuuluvat vapausoikeuksien ja poliittisten oikeuksien lisäksi myös yhtäläiset sosiaaliset oikeudet, kuten koulutus ja perusturva.

Marshallin pelkistetyssä historiallis-evoluutiivisessa esityksessä liberaali kansalaisuus käsitys muovautui kolmessa vaiheessa. 1700-lukua määritti yksilöllisten kansalaisoikeuksien eteneminen: suvaitsevaisuus ja sensuurin kitkeminen laajensivat sanan-, uskonnon- ja ajatusvapautta, ja omistus- ja sopimusoikeus vahvistuivat. 1800-luku puolestaan jäsenyyksi poliittisten oikeuksien vuosisatana: järjestäytyminen ja kollektiivinen sopiminen tukivat ja täydensivät laajenevaa äänioikeutta ja poliittisia osallistumismahdollisuuksia. Marshall näki sodanjälkeisessä Britanniassa lupauksen 1900-luvusta sosiaalisten oikeuksien vuosisatana. Omaisuuteen tai luokka-asemaan sidotut etuoikeudet ja sopimuksin saavutetut edut oli määrä ohittaa yhtäläisillä oikeuksilla. Jos 1700-luvulla avautuivat oikeuslaitoksen ovet ja 1800-luvulla parlamentti, 1900-luvun kansalaisia tukivat koulut ja kehittyvät sosiaalipalvelut.

Jälkikatsannossa Marshallin jäsenyyksiä voi moittia siitä, että kansalaisoikeuksien edistys näyttötyy turhankin kitkattomana ja vääjäämättömänäkin kehityskulkuna. Esimerkiksi Ranskan vallankumouksessa siron vastustaminen valjastettiin ensin kumouksen käyttövoimaksi ja kirjattiin sitten ihmis- ja kansalaisoikeuksien julistuksessa perusoikeudeksi. Kamppailu naisten oikeuksista jää luennossa maininnan tasolle, eikä Britannian historiaan ja nykytolaan keskittyvässä eritelyssä huomioida vähemmistökysemyksiä, esimerkiksi Yhdysvaltain kansalaisoikeusliikkeitä. Ammattiyhdistysliikkeen ponnistelut synnyttävät kuitenkin Marshallin mukaan demokraattisen kansalaisuuden ohelle ”teolli-

suuskansalaisuutta”, joka vähintäänkin siirtymävaiheessa voi edistää minimipalkan ja perusturvan kaltaisia sosiaalisia oikeuksia kollektiivisin neuvotteluvoimoin.

Yhtä kaikki Marshallin ennustuksen mukaisesti sosiaaliset oikeudet laajenivat sodanjälkeisinä vuosikymmeninä hyvinvointivaltion eri muunnelmassa. Britanniassa ajettiin tasa-arvoisen kansalaisuuden ihanteesta ammentaan universaaleja tasaetuuksia. Saksassa turvaututtiin korporatistiseen sosiaalivakuutusmalliin, siinä missä pohjoismaisessa sosiaalidemokratiassa yhdistyivät sosiaaliset oikeudet, ansioperusteinen sosiaaliturva, tulontasaukset ja eturistiriitojen selvittely kamppailuineen, kompromisseineen ja konsensusineen.

Suomessa sosiaaliset oikeudet laajenivat merkittävästi aina 1980-luvulle asti, kunnes lama muutti niin sosiaali- ja työvoimapolitiikan kurssia kuin kansalaistenkin itseyttä. Siirryttiin aktiivisen kansalaisen aika-kauteen.

*

Vuodenvaihteessa Suomessa astui voimaan surullisen-kuuluu aktiivimalli. Se edellyttää työnhakijoilta osallistumista palkkatyöhön, yritystoimintaan tai työllisty-

mistä edistäviin palveluihin. Valmistelussa on jatkoksi omatoimisen työnhaun malli, joka esityksen perusteella velvoittaisi työttömät hakemaan vähintään yhtä avointa työpaikkaa joka viikko karenssin uhalla. Ansiosidonnaisista työttömyysturvaa leikattiin aktiivoinnin nimissä jo hallituskauden alkupuoliskolla. Myös hallituksen perustulokokeilun ensisijaisena päämääränä on selvittää tuensaajien aktivoitumista, ei niinkään turvata toimeentuloa.

Emeritalehtori Raija Julkunen on luonnehtinut aktiivointia sosiaalipoliittisen kansalaisuuden muovaamisen perusideologiaksi. Aktiivitoimenpiteiden piiriin kuuluneiden määrä tuplaantui suurtyöttömyyden seurauksena lamavuosina 1990–1996. Tuolloin maksutusta aktiivointilinjasta Julkunen nostaa parinkymmenen vuoden ajalta esimerkiksi kymmeniä työvoima- ja sosiaalipoliittisia uudistuksia. Työnhakijan yleisten velvollisuuksien (aktiivinen työnhaku, käytettävyyden työmarkkinoilla, velvollisuus vastaanottaa työtä) lisäksi on hyväksytty sanktioita ja vastikkeellistamista etenkin työmarkkina- ja toimeentulotukeen, kuntouttavaa työtoimintaa ja aktiivintuunnitelmia, kirjava joukko työurien pidentämiseen tähtäviä toimia ja niin pitkäaikaistyöttömien kuin nuorten yhteiskuntatakuu. Vastaavasti EU:n työllisyysstrategiassa on ajettu ”työystävällistä” sosiaaliturvaa. Kansainvälisessä tutkimuksessa onkin reilut 10 vuotta puhuttu aktiivi- tai aktiivointiparadigmasta, jonka tavoitteena on Julkusen sanoin ”luoda työmarkkinoiden osapuolille kannustimia, kykyä ja velvoitteita työllistää ja työllistyä”. Yhteiskunnan eri sektorit läpäisevää aktiivointipoliittikkaa Julkunen luonnehtii koko hyvinvointivaltion paradigman muutokseksi.²

Samaan aikaan kun aktiivointi nousi sosiaalipoliittikan uudistusten ohjenuoraksi, hyväksytyt ”aktiivisuuden” merkitys kaventui. Julkunen huomauttaa, että esimerkiksi OECD tunnusti vielä 1988 muitakin sosiaalisia rooleja kuin ansiotyön esitellessään ’aktiivisen yhteiskunnan’ linjauksiaan. Viimeistään 90-luvun lopulla käsiteltäväksi työvoima- ja sosiaalipoliittisesti tuotetusta aktiivisesta kansalaisesta tuli uudeksi normaaliksi:

”Tältä erää vaatimus palkkatyöstä riippumattomasta kansalaisuudesta [...] on saanut väistyä niin Suomessa kuin muuallakin. Aktiivisuus pyritään lukitsemaan ansiotyöksi tai siihen valmentavaksi toiminnaksi.”³

Tästä näkökulmasta vuoden 2018 aktiivimallit istuvat sosiaalipoliittikan pitkään linjaan, kapeaan työn käsitteeseen ja köyhtyneeseen käsitykseen aktiivisesta kansalaisuudesta.

Millaisia merkityksiä työkeskeiselle kansalaisuudelle on tarjottu 2010-luvun tarpeisiin? On alettu puhua niin työllistävyydestään huolehtivasta ’työmarkkinakansalaisesta’ kuin itseään brändäävästä ’yrittäjäkansalaisesta’. Avainkäsitteeksi nousee kuitenkin ’kuluttajakansalainen’,

jossa yhdistyvät ahkeran ja vastuullisen kansalaisen sekä laatutietoisien kuluttajan piirteet. Esimerkiksi sote-uudistukseen koplattu ”asiakkaan valinnanvapaus” jättää kansalaiselle julkisten palvelujen kuluttajan ja kilpailuttajan roolin. Kuluttajakansalaisuus sopii aktiivointipoliittikan yleiskuvaan: kansalaiset eivät enää näydyt valtion etuuksien passiivisina vastaanottajina vaan aktiivisina yksilöinä, jotka muovaavat omia palvelujaan ja huolehtivat omasta hyvinvoinnistaan asiantuntevin valinnoin.⁴

*

Marshallin määrittelyssä kansalaisuus nähdään yhteisön täysjäsenyytenä, joka tuo mukanaan oikeuksia ja velvollisuuksia pelkän statuksen nojalla. Sosiaalinen kansalaisuus ja siihen kuuluvat oikeudet perustuvat ainakin ideaalisesti yhtäläiseen kansalaisuuteen, jota ei pidä erikseen ansaita tai jatkuvasti todistella. Aktiivointiparadigma puolestaan muovaa monista sosiaalisista oikeuksista sopimuksellisia. Vaikkapa työttömyysetuuksista ja aktiivisista toimista sovitaan tai ”neuvotellaan” muodollisesti velvoittavissa ja moraalisesti sitouttavissa suunnitelmissa. Esimerkiksi sanktiot ja jopa päätös viimesijaisesta toimeentuloturvasta ovat riippuvaisia niin hakijan käyttäytymisestä kuin viranomaisen harkinnasta.⁵

Marshall suhtautui epäilevästi mahdollisuuteen määritellä yleispätevästi oikeuksien ja velvollisuuksien sisältöä ja suhdetta. Tarkkaan rajattujen oikeuksien sekä veronmaksun, asepalveluksen ja oppivelvollisuuden kaltaisen pakollisten velvollisuuksien ohella on koko joukko ”hyvän kansalaisen elämään” tai ”yhteisön hyvinvoinnin edistämiseen” liitettjä häilyvämpiä velvoitteita. Esimerkiksi velvollisuus tehdä töitä on Marshallille henkilökohtaisen sitoumuksen, yhteisöllisen lojaalisuuden ja moraalisen velvoittavuuden kysymys. Yhteiskuntien tehtäväksi jää luoda omat kansalaisuuden ihanteensa pyrintöjen päämääräksi ja tasa-arvon edistämisen mittapuuksi.⁶

Vitteet & Kirjallisuus

- 1 T. H. Marshall, *Citizenship and Social Class and Other Essays*. Cambridge University Press, Cambridge 1950, 10.
- 2 Raija Julkunen, Aktiivointipoliittikka hyvinvointivaltion paradigman muutoksena. Teoksessa *Kaikki työuralle! Työttömien aktiivipoliittikka Suomessa*. Toim. Vappu Karjalainen & Elsa Keskitalo. THL, Helsinki 2013, 21–44 (35–39).
- 3 Raija Julkunen, Aktiivoin sosiaalipoliittikan hämmennykset. *Yhteiskuntapolitiikka* 2/1998, 180–189 (182–183).
- 4 Ilmauksen *citizen-consumer* esitteli Britannian uudistunut työväenpuolue Labour vuonna 1998. Käsitteestä kotimaisessa keskustelussa, ks. erit. Mikko Lehtonen & Anu Koivunen, Kansalainen minä: Median ihannesubjektit ja suostumuksen tuottaminen. Teoksessa *Valta Suomessa*. Toim. Petteri Pietikäinen. Gaudeamus Helsinki University Press, Helsinki 2010, 229–250 (242–243).
- 5 Ks. Elsa Keskitalo, Tavoitteena aktiivinen kansalaisuus. Teoksessa *Kaikki työuralle!* THL, Helsinki 2013, 45–72 (52, 55–56).
- 6 Marshall 1950, 28–29, 78–79.